

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
ННІ філології та журналістики
Кафедра новітньої української літератури та соціальних
комунікацій

Вітражі

**Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових
семінарів**

ЖИТОМИР – 2013

УДК 82 – 193.3(093)»19»

ББК 83

Рекомендовано до друку кафедрою новітньої української літератури та соціальних комунікацій ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 10.01.2013 р.)

Рецензенти:

А.С. Близнюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри редагування та основ журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка;

В.В. Халін – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка;

О.М. Шуневич – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики викладання навчальних предметів Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Вітражі: Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових семінарів / Упор. В.І. Башманівський. – Випуск 4. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2013. – 186 с.

УДК 82. – 193.3(093)»19»

ББК 83

У збірнику запропоновано матеріали викладацько-студентських наукових семінарів, присвячених творчості українських письменників.

Для студентів філологічних спеціальностей, учителів-словесників, а також тих, кого цікавить література XIX – XX століття.

© В.І. Башманівський, 2013

Отже, екзистенціалізм виступає завершальною стадією розвитку парадигми модерну, суб'єктцентристські інтенції якої набули радикального статусу у філософсько-літературному дискурсі екзистенціалізму. В той же час, критика суб'єктцентризму, його альтернативи дозволяють визначити екзистенціалізм як граничний феномен думки, що відсікає модерн та постмодерн та водночас поєднує їх.

Література:

1. Беккет С. В ожидании Годо : пьесы : перевод с французского / Сэмюэль Беккет. – М. : Текст, 2010. – 284, [2] с.
2. Камю А. Посторонний ; Чума : Романы: Пер. с фр. / А. Камю. – Харьков : Фолио, 1998. – 335 с.
3. Мамардашвили М. Картезианские размышления. – М.: Издательская группа «прогресс»; «Культура», 1993. – 352 с.
4. Сартр Ж.-П. Картезианская свобода //Логос. –1996, № 8. – С. 17-23.
5. Сартр Ж.-П. Тошнота. Рассказы. Пьесы. Слова. – М.: АСТ, 2010. – 672 с.
6. Хайдеггер М. Европейский нигилизм // Ницше и пустота / Мартин Хайдеггер ; [сост. О. В. Селин]. – М. : Алгоритм ; Эксмо, 2006. – С.79-297.

І.О. Горбова,
аспірант кафедри філософії

Гранична ситуація та сила духу в «Жовтому князі» Василя Барки

Український літературний екзистенціалізм, створений на національному ґрунті, увесь комплекс питань, пов'язаних із існуванням індивідуума, розв'язує крізь призму двох парадигм – національної та екзистенціальної, які, зливаючись, утворюють філософський ракурс під загальною назвою «буття української людини в умовах колоніальної агресії» [2, с. 64]. Для екзистенціалістів поняття «Вітчизна», «Україна» не виявляють винятково зовнішній географічний, політичний чи духовно-культурний простір. Образи з національно-патріотичною наповненістю співвідносяться із темою окремої людини, внутрішнього єства, долі й буття у світі особи. Національне стає адекватним індивідуально-особистісному, а особистісне – національному.

У ХХ ст. український індивід не раз був етнічно принижений та гноблений. Індивідуальну сутність кожного представника українського народу намагалися викоринити та підкорити. Кожен ставав перед вибором – відвернутися від своєї національності і здобути «полегшення» чи залишитися в ній і зазнати фізичного та психологічного нищення.

Отже, пересічна українська людина зазнає, як мінімум, трьох видів відчуження на ґрунті своєї етнічної належності: від колоніально-тоталітарної держави, яка репресує її, в межах свого народу, розділеного на ворожі табори деперсоналізаційними процесами, та від національного взагалі, з яким пов'язується крах індивідуального буття, гнітючі психологічні переживання. А відтак вона постає зусібич незахищеною, самотньою й покинутою [2, с. 67].

Створюючи повість «Жовтий князь», В. Барка мав у своєму розпорядженні багато дійсних фактів, свідчень очевидців голодомору в Україні 1932-1933 рр. і на Кубані 1933-1934 рр., які збирав упродовж 25 років.

Проте у кінцевому результаті «Жовтий князь» не став суто реалістичним твором, «відкритою книгою», а художнім, великою мірою узагальнюючим твором. Автор неодноразово переписував рукопис, намагався надати йому викінчену романну форму [4, с. 14].

Так, письменник показує критично-похмурі сцени з натуралістичними подробицями, але, загалом, йдеться не про фізичне відчуття, а душевне.

Від початку твору В. Барка змальовує перевагу ідеї сили духу над ідеєю фізичної сили, що поступово набуває чіткіших обрисів.

Філософія екзистенціалізму пропагує звернення людини до Всевишнього у переломний момент її життя (смерть близької людини, власна хвороба тощо). Таким чином, вона намагається підсвідомо спокутувати свої гріхи, очистити душу перед власною смертю.

Так, у «Жовтому князі» мотив гріха та його спокутування є провідним. Герої повісті – сім'я Катранників – переконується в тому, що витoki людської трагедії (штучний голодомор в Україні) починаються з відречення, відвернення людини від Бога, Його заповідей, біблійної моралі, із заперечення вічних істин.

Якщо згадати недільну проповідь у церкві, яку слухає Харитина Григорівна, то слова священника вона приймає на себе та на своїх дітей: «... чи в серцях несем ковчег, що дав Христос: заповідь Його? Покинули! І понесли злобу. Без молитов, згорділи, що в нас родюча земля. От, відібрана. Без молитов згорділи, що багато хліба було.

Віднявся. (...) Непоштиві ми, насмішкуваті і злі, і нещирі: пліткуєм, як свині, про кожного-нечистого. Живем без страху Божого. В неділю бійка на вулицях. Озвірили! Хіба що кара справить» [1, с. 57].

Відчуття страху, боязнь гріха підсвідомо змушує головних героїв звернутися до молитви. Символом віри в Бога виступає церковна чаша, яку селяни заховали від більшовиків. Поки вона в них є, доти у них є віра.

Василь Барка досліджує та випробовує психологічний стан людини в граничній ситуації. Автор тримає героїв у стані фрустрації протягом усього твору, ніби спостерігає, чи витримають вони напруження.

Сім'я Катранників поступово вимирає, на вулицях, у полях масово гинуть люди. Шанси на виживання – мізерні, прирівнюються до нуля. Проте герої прагнуть жити, вони вірять у майбутнє. Більше того, віра робить їх солідарними з іншими людьми у боротьбі за волю, права, за свій духовний розвиток: «Але відчуває [Андрій] дивну ніяковість; підводить голову і враз бентежить: поблизу літня жінка стоїть і спостерігає, як він їсть. Стоїть і всіма очима дивиться на ховраха, мов заворожена. Хлопцеві стало так недобре, що він похапцем склався і пішов. Виправдувався в думці, мовляв, тепер «кожен – собі». Однак, через хвилину стало ще гірше, аж похолодніло їдкістю на серці!

Відділивши частину ховраха і поклавши на папір, простягнув жінці:

– Тітко, візьміть!» [1, с. 275]

Люди намагаються рятувати один одного. Спільне горе об'єднує їх проти влади. Тут простежується одна з ключових тем екзистенціалізму – тема конфлікту особистості та суспільства, коли людина загнана у глухий кут, самотня та непотрібна. У творі пригноблені селяни – по один бік, а більшовицький режим – по інший. Світ стає ворожим щодо особи, індивідуум «закинутий» туди поза власною волею. Духовна активність та витримка, яка заслана в ірраціональний потік подій, стимулює людину визначити себе, творити власну сутність.

Водночас людина постає не тільки жертвою, а й загрозою бунту, злісним ворогом держави: «... скоро сподіванка здобути борошно знов заповонила серце. Відчував селянин, що він інша істота, ніж був, виходячи з двору. Тепер ніби повідь виносить в обшир, проходжений людьми. Невідома досі почуттєва пружина запанувала над його вимірами, мов закон. Здається, дужча, ніж сама воля, якраз стала на місце неї і діє однаково, з необхідністю і також з надією, що тут – порятунок для всіх в хаті. (...) Мирон Данилович заглянув на млині прапор. Червоність підсилена проти сніжного обширу, дико горюча,

враз привіяла грішну погрозу і стала нею зростати відчутно, вже як хижість, розлючена до того, що от метнеться вчинити біду в цілому житті. Миттю ж і пригасла нею, додавши селянинові до нетерпеливості пекучий острах» [1, с. 156].

Поляризованість двох світів – влади та народу – створює величезної сили психологічний тиск на людину, шматує її внутрішнє єство. Довго витримати на цій межі неможливо.

Водночас спостерігається руйнація буттєвого світу. Сам народ постає силою, яка руйнує особистість. Люди роз'єднуються, їх переслідує самотність і знищення. Мирон Данилович стає свідком вбивства дитини рідним батьком. Та для Катранників характерна стійкість духу. Вони уособлюють незламність українців, вічний всеперемагаючий дух. Незважаючи на смерть довкола та в сім'ї, відсутність їжі, занепад фізичних сил, головні герої стійко витримують усі життєві випробування.

Наприкінці повісті прочитується надія на молоде покоління: воно не дасть умерти нації. Найменший серед Катранників – Андрій – вижив. Хлопець уже по-іншому дивиться на світ: «Почав пильно приглядатися до кожного існування: метеликів, жучків, мурашок. Наймиліші птахи – такі чисті і швидкі, жваві, пильні і обережні; вони належать височині, де нема бруду, а тільки блакить, хмари, сонце, дощ, блискавка, райдуга, вітер» [1, с. 286]. Тепер він помічає те, на що раніше, можливо, не звертав особливої уваги. У нього змінився світогляд, він став іншим. Переживши таке душевне потрясіння, Андрій скидає з душі камінь, очищається від їдких емоцій, які довго накопичувалися всередині: «Швидко відійшов з ниви – в зарості, що, глухі, стояли стіною недалеко, і закривши долонями обличчя, з відчаю залився гіркими, як ще ніколи в житті, важкими краплями, що ніби аж парували пекучою солоністю» [1, с. 295].

У кінцевому епізоді хлопець перевіряє схованку церковної чаші. Дорослі ретельно її берегли, бо вона є символом духовності, яку влада так і не змогла підкорити.

Отже, В. Барка у повісті «Жовтий князь» достатньо реалістично описав масове знищення українців. Але, перш за все, йдеться не про фізичне вимирання, а духовне, тому тут чітко простежуються риси екзистенціалізму. Цей філософський напрямок вирішує проблему не тілесної смерті, а внутрішнього прозріння. У повісті душа головних героїв поворухнулася в той момент, коли вони впритул зустрілися зі смертю і проживали з нею кожен день. Надіятися було ні на кого, окрім себе. У таких ситуаціях людина поринає у глибину власної природи для духовного вдосконалення. Цією здатністю наділяє

письменник сім'ю Катранників. У ситуації, де кожен думає за себе, де інстинкт самозбереження бере гору, вони виживають разом, не забувають про ближнього свого. Зрештою, той факт, що вижив наймолодший у сім'ї, вказує на непоборність людського духу, величного та міцного.

Література:

1. Барка В. Поезія. Повість «Жовтий князь» / Василь Барка. – К.: Наук. думка, 2000. – 304 с.
2. Бондаренко Ю. Національна парадигма українського екзистенціалізму / Ю. Бондаренко // Слово і час. – 2003. – № 6. – С. 64-70.
3. Мовчан Р. «Жовтий князь» Василя Барки / Р. Мовчан // Дивослово. – 2002. – № 4. – С. 21-25.
4. Мовчан Р. «Жовтий князь» Василя Барки / Р. Мовчан // Слово і час. – 1998. – № 12. – С. 14-19.
5. Пахаренко В. Екзистенціалізм: спроба найзагальнішого огляду / В. Пахаренко // Українська мова та література. – 2006. – Ч. 32. – С. 4-12.
6. Савченко В. Василь Барка – письменник апокаліптичної доби / В. Савченко // Вітчизна. – 2007. – № 5-6. – С. 155-157.
7. Тельчарова В. Життєва основа роману Василя Барки «Жовтий князь» / В. Тельчарова // Дивослово. – 2000. – № 6. – С. 31-33.

Л.В. Горохова,
кандидат філософських наук, асистент

Екзистенційні мотиви страху в літературно-філософській спадщині М. Гоголя

Поміж проблем сучасного українського суспільства однією з актуальних є проблема існування людини. Проблема буття й безпеки існування як людини, так і соціальних систем набуває особливої актуальності на межі ХХ–ХХІ століть. Результати досліджень підтверджують думку про те, що питання буття людини, сенсу її життя